

Kedvezőtlen ciklusban

Petschnig Mária Zita - *Mozgó Világ* 2003. 5.

Az 1996 utáni négy bő esztendőt követően – úgy tűnik – a magyar gazdaságban meg kell barátkoznunk a (legalább) négy szűk esztendővel is. A négy bő esztendőben kb. 20 százalékkal nőtt a bruttó hazai termék (GDP), megközelítően évente öt százalékkal. A 2001 után kirajzolódó ciklusban – amelynek kb. a felénél járunk – viszont prognosztizálhatóan csak 15 százalékos többlet adódik, azaz ebből a periódusból hiányzik egy öt százalékos növekedési ütemet produkáló teljes esztendő. A 2001-2004 közötti négy év alatt négy százalék alá került / kerül a fejlődés évi mértéke – és ez egy optimista prognózis, mert nem számol az iraki háború világgazdaságot sújtó esetleges súlyos következményeivel, újabb recesszióval vagy stagflációval (vagyis a magasra szökő infláció melletti stagnálással). 2001-ben a bruttó hazai termék növekedési üteme már négy százalék alá esett, 2002-ben alig volt több három százaléknál, és az idei esztendőben sem prognosztizálnak az előrejelzők 3,5 százaléknál magasabb ütemet.¹ 2004-ben – kedvező feltételek esetén is – legfeljebb csak négy százalék körüli dinamika várható.

Kérdés, hogy a négy bő és a négy szűk esztendő köthető-e a különböző gazdaságpolitikai koncepciókat követő kormányok tevékenységéhez. Megelőlegezve a későbbi elemzést, annyi előrebocsátható, hogy részben igen, részben nem. A rendszerváltást követő kormányzati és gazdasági ciklusok egyébként nem estek egybe. Az emelkedések és a lejtmenetek a gazdasági rendszerváltás kiváltotta átalakulási válságon túlmenően szoros összefüggést mutattak a külgazdasági feltételek változásával is. Nagy igazságtalanság lenne például az Antall-kormányra hárítani az 1991-1994 között bekövetkezett 13 százalékos gazdasági visszaesést, épp úgy, mint ahogy kizárólag az Orbán-kormány áldásos tevékenységének tulajdonítani az 1999-2002 közötti 17 százalékos növekedést.

Ezt azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert a választások elvesztését követően a Fidesz a kedvezőtlen gazdasági jeleket a kormányváltásnak tulajdonítja. Mértéktartó (és ezért méltatlanul háttérbe szorított) gazdaságpolitikusa így fogalmazott 2002 szeptemberében: „Magyarország – a választások után néhány héttel máris – letért arról a gazdasági pályáról, amit magyar modellként ismert meg a szakmai közvélemény. A magyar modell lényege, hogy a gazdaság úgy nőtt az EU átlagát mintegy kétszeresét meghaladóan, hogy közben egyszerre csökkent az infláció, és mintegy nem mellékesen a külső és belső egyensúly sem romlott.”²

Az „ők” és a „mi”, a „jók” és „rosszak” dichotómiájára lepusztított, Fidesz gerjesztette politikai gondolkodás termelte ki annak szerves tartozékaként a kormányzati gazdaságpolitikák és a felmutatott gazdasági eredmények kétpólusú felosztását is, amit az EU csatlakozásra és az azt követő jövőre is kiterjesztenek. Végtelenül leegyszerűsített, kizárólag politikai érdekgólyatású elemzésük szerint amíg Orbán Viktor volt a kormányfő, minden a legnagyobb rendben ment a gazdaságban, fantasztikus eredmények születtek a magyar modell paramétereit szerint, ám a Medgyessy Péter vezette kormány mindent elrontott és elront, beleértve az EU csatlakozási tárgyalásokat is. A koppenhágai nyilatkozat aláírása óta a volt kormányfő számos megnyilvánulásában azt hangsúlyozza, hogy a csatlakozás utáni gazdasági folyamatok minősége is kizárólag a kormányzati munka függvénye; jó kormánnyal érdemes, rossz kormánnyal nem érdemes csatlakozni. Ha ő vihetne be minket az EU-ba, akkor minden rendben lenne, Magyarország minden polgárának olyan életszínvonala lehetne, amilyen hatvan éve nem volt, de így Ezért – s ez már a körülményekhez szelídített

¹ A Pénzügyminisztérium 2003. március elején mérsékelte 4-4,5 százalékról 3,5-4 százalékra a GDP ez évi növekedését.

² Mádi László: 2003 a megszorítások éve lehet. Magyar Nemzet, 2002. szeptember 7. 6. o.

kompromisszum Orbán Viktor részéről – csak akkor lesz sikeres a csatlakozásunk, ha a Medgyessy-kabinet azt teszi, amit ő tanácsol: pénzügyi csomagot állít össze – a 2003. évi költségvetés felülvizsgálatával egy időben – a családi gazdaságok, az agrárgazdaság, a kisvállalkozások és a magyar nagyvállalatok EU versenyképessé tételét elősegítendő.³

A Fidesz politikusai által hangoztatott, és egyre inkább sulykolt gazdasági elemzést csak a tények nem támasztják alá. Pusztán azért adható el, mert a közmédia jóvoltából (is) a valódi tényeket kevesen ismerik, (azok viszont csöndben vannak, vagy erre kényszerülnek), illetve, mert mára olyan közhangulatot sikerült az országban generálni, amelyben a hitbéli meggyőződés vált elsődleges érvanyaggá. Nézetek csatája helyett az ellenfelek lejáratására törekvés a módi, ami indifferenssé teszi a mondandó tartalmát szemben azzal, hogy azt ki, melyik táborhoz tartozó állítja. Így generálódik a társadalom hamis tudata, amiben egy idő után minden eladható lesz, mert minden kontroll nélkülivé válik. A táborokon belüli kontrollok kiiktatódnak, a töredezettség a harcban ugyanis nem engedhető meg, az áthallgatás megszűnik, mindkét fél azt hallja a másik felől, amit hallani akar. A plurális demokrácia formai keretei közt az egypártrendszer logikája érvényesül.⁴

E tanulmány szerzője nem kíván lépre menni e társadalmi csapdának, s makacsul továbbra is ahhoz ragaszkodik, hogy a tények makacs dolgok. A gazdasági adatok pedig egyértelműen azt mutatják, hogy a magyar gazdaságnak volt egy 1997-től 2000-ig tartó viszonylag kedvező fejlődési periódusa, de ennek a trendje 2001-ben megtört, és egyenlőre nem látszanak kirajzolódni azok az emeltyűk, amelyek lerövidítenék a jelenlegi ismereteink szerint legalább 2004-ig elhúzódó „négy sovány tehén” uralgását.

Az 1997-2000 közötti periódus kitüntetetten jó időszaka volt a rendszerváltó magyar gazdaságnak. A dinamikus növekedés

- az infláció ütemének csökkenésével (1996-ban még 23,2%-os, 2000-ben már csak 9,8%-os volt a drágulás üteme),
- a külső és belső egyensúly javulásával (az államháztartás 1996. évi adóssága a GDP 74%-ról 56,7%-ra esett, a nettó külföldi adósság pedig az 1996. évi 32,6%-ról a GDP 24%-ára),
- a foglalkoztatás bővülésével (kb. 200 ezer fős növekmény),
- a munkanélküliségi ráta esésével (az 1996. évi 9,9%-ról 6,4%-ra),
- a beruházások 38%-os emelkedésével,
- az exportált áruk mennyiségének több mint kétszeresére bővülésével,
- az egy főre jutó reálkeresetek 13%-os növekedésével

járt.

A jelzett paraméterek rendre ráilleszthetők és kiadják azt a „modellt”, amit a Fidesz magyar modell néven a saját találmányának tart. Ha elfogadjuk, hogy létezik a „magyar modell”, amiben láthatóan minden fő makrogazdasági mutató sikeresen alakul, akkor ennek mentén már 1997-98-ban is leírható volt a magyar gazdaság, és nem fogadható el a Fidesz erre benyújtott szabadalmaztatási kérelme. Másfelől, ha ez a magyar modell, akkor azt nem Medgyessy Péter kormánya iktatta ki, hiszen már 2001-ben megtört. A Fidesz magának tulajdonított zsenialitása helyett jobb, ha a tényekre hagyatkozunk, és így vizsgáljuk meg, mi állt a négy bő esztendő háttérében, és mi ért véget 2001-ben.

³ Több mint furcsa ezt attól a személytől hallani, aki eminensen felel azért, hogy regnálása alatt a leginkább ellazsálták az ország EU-felkészítését, súlyos csapások érték az agrárgazdaságot és általában is (a klientúrát kivéve) a magyar vállalkozásokat.

⁴ 2(breve)egypártrendszer × kétpártrendszer!

Egyfelől nem kis mértékben a külső feltételek kedvező alakulása. 1997-2000 között jó periódusban volt a világgazdaság. Az ázsiai válság sem rendítette meg az USA legújabb „aranykor” növekedését; az Egyesült Államokban évi átlagban 4,5 százalékkal nőtt a GDP, és a fő partnerünknek számító Európai Unióban is évi 3 százalékos GDP többlet mutatkozott. Az átalakuló közép-kelet-európai országokban ez volt az az időszak, amikor a transzformációs válságon túljutva megindult a növekedés. A külső infláció alacsony volt, a számunkra releváns régiókat évi 2-3 százalékos drágulás jellemezte. A külföldi működőtőke-befektetések rendkívül dinamikus módon bővültek.

A kedvező külső feltételek azonban önmagukban még nem indokolták a jó magyar gazdasági éveket, hiszen a nyolcvanas években is érvényesültek élénk világgazdasági szakaszok, s a magyar gazdaság – noha már akkor is erősen külgazdaság-függő volt – mégis lefelé tartott. A kilencvenes évek második felében viszont rá tudott kapcsolódni a jó külgazdasági lendületre. Ennek első és túl nem becsülhető feltétele volt, hogy előtte nem omlott össze, noha minden esélye megvolt rá. A stabilizációs csomag intézkedései nemcsak megnyugtatták a külföldi hitelezőket, de a vállalkozások feltételeinek javításával, az export és a beruházások ösztönzésével kedvező klíma teremtődött az egyensúlytartó növekedés számára. A visszaszerzett befektetői bizalom megnyugtatóan hatott a belgazdasági környezetre, és így beérhettek a korábbi vállalat-átalakítások, magánosítások, fejlesztések gyümölcsei. Intézetünk kutatásai szerint – amit más kutatások is megerősítettek⁵ – 1997-98-ra lezárultnak volt mondható Magyarországon a gazdasági rendszerváltás legkritikusabb, visszaesésekkel, egyensúlyromlással, az adósság átütettségének veszélyével fenyegető időszaka. 1997-98-ban a feldolgozóipari beruházások 35 százalékkal nőttek, az „aranykor” egészében pedig több mint 60 százalékkal. Alacsony bázisról meginduló, pótlólagos tőkebeáramlással is megerősített, újjáépítési szakasz volt ez a magyar gazdaságban, amit sem az ázsiai (1997), sem az orosz válság (1998) nem tudott megrendíteni. Mintha a második világháború utáni újjáépítési periódust éltük volna át.

Egyszer volt, hol nem volt ez az aranykori növekedés, amelyben a kedvező külső feltételek mellett az egyes kormányzatok gazdaságpolitikája is szerepet játszott, amennyiben

- azt Antall-, a Boros- és a Horn-kormány lehetővé tette a magántulajdon térnyerését, létrehozta a piacgazdaság működéséhez szükséges intézményeket, konszolidálta a bankrendszert, megalkotta a piaci koordináció szükséges szabályozó rendszerét, keletről nyugat felé fordította az ország hajóját;
- a Horn-kormány a stabilizációs csomag intézkedéseivel és a privatizáció felpörgetésével megteremtette az egyensúlytartó dinamikus növekedés alapjait, a nyugdíjreform végrehajtásával pedig megkezdte az állami újraelosztás intézményeinek radikális átalakítását;
- az Orbán-kormány legfőbb érdeme, hogy ezt a jó örökséget 2000-ig alapvetően nem rontotta el. Holott nagy volt rá a készlet, és folyamatosan olyan gazdaságpolitikát hirdetett, amiből – ha betartja – ismét komoly egyensúlyvesztés következett volna. Az 1999. évi borulást is megúsza, részben a konjunktúra második félévi gyors felpörgésének köszönhetően, részben az elhallgatott „csendes kiigazítással” (amelynek terjedelme egyébként elérte a Bokros-csomag költségvetési megszorításainak méretét). Az Orbán-kormány gazdaságpolitikai bravúrja az volt, hogy amit megígért, azt nem adta oda, amit viszont odaadott, azt - az alátervezett inflációval - visszavette. Ügyes, politikailag irányított makroökonómiai alkalmazkodás volt – ennyi és nem több.

⁵ Így pl. az ugyanekkor a Chikán Attila és Mátolcsy György által vezetett kutatások is.

Holott ekkor már több kellett volna. Továbbvinni a gazdasági, társadalmi reformokat, az egészségügy és az oktatási rendszer reformját, kiépíteni az EU-kompatibilis közigazgatást, az EU-pénzek fogadására alkalmas intézményrendszert, versenyképessé tenni a mezőgazdaságot, tovább fejleszteni a tőzsdét, befejezni a hatósági árak szükséges rendezését, végigvinni az energiaszektor és a távközlés liberalizálását, EU-konformmá tenni az adó- és támogatási rendszert. Mindebből azonban semmi sem valósult meg. A kabinetnek mindössze egyetlen gyöngye próbálkozása volt 1999-ben az EU-kompatibilis adórendszer bevezetése, de megijedt a várható társadalmi ellenállástól, és a koszovói háború okozta megpróbáltatásokra hivatkozva azt későbbre halasztotta. (A „későbbkor” pedig úgy tett, mintha elfelejtkezett volna róla.) Az Orbán-kormány ahelyett, hogy előrébb vitte volna a piacgazdasági intézményrendszer és koordináció fejlődését, a pártállami gyakorlatra emlékeztető döntéseket hozott (döntési jogkörök centralizációja, érdekképviseltek lenullázása, privatizáció befagyasztása, visszaállamosítás, a szükséges áremelések hatósági korlátozása, ellenőrizetlen, politikai alapokon tételeződő állami pénzosztogatás, az államnak mint jövedelem-újraosztó centrumnak a reinkarnálása, az állami jövedelmektől való függőség felerősítése, visszalépés az autópálya-díjszabásban, a nyugdíjrendszerben, politikai támadások a külföldi és belföldi tőke valamint, a mezőgazdasági nagyüzemek ellen, politikai kirohanások a magas kamatokkal és a megengedhetetlen profitráttákkal szemben). A szükséges, de elmaradt és a szükségtelen, de megtett lépések együtt rongálták a növekedés alapjait, és a rendezésre váró tételek hatalmas halmazát hozták létre. Az ebből keletkezett adóssághalmaz extra megterhelést jelent a négy szűk esztendőben.

A négy szűk esztendő 2001-el kezdődött, amikor leállt a világgazdaság motorja, az USA gazdasága. A globalizált világban az USA recessziója szinte azonnal kihatott az Európa Unióra és partnereire, így ránk is. 2001 első negyedében még viszonylag kedvezően alakultak a folyamatok, az év második felében azonban zuhant az export, az ipari termelés recesszióba ment át, megtört a foglalkoztatás emelkedő trendje, és csökkentek a feldolgozóipari beruházások. A gazdaság ege beborult, de a kabinet nem volt hajlandó tudomást venni róla. Választásokra készült, és az ebből adódó közvetlen politikai érdek előrébb való volt minden hosszabb távú gazdasági érdeknél.

2001 második felében a kabinet akkor nyitotta meg a jövedelem-kiáramlás csapjait, amikor a jövedelemtermelés alapjai megroppantak, az expanzív jövedelem- és költségvetési politikának ellentmondó antiinflációs politikát akkor erősítette meg árfolyamoldalról, amikor a felértékelődő forint ellenérdekeltséget teremtett annál az exportnál, amivel szemben egyébként is visszaesett a külső kereslet, ösztönzést adott a spekulációnak és az importnak akkor, amikor a külső egyensúly egyébként is romlott. Kétségtelen, hogy a négy szűk esztendőnek – amelynek jelenleg úgy a közepét taposunk – az alapproblémája a külgazdasági feltételek romlása, de az is kétségtelen, hogy a kedvezőtlen külső folyamatok belső felerősítéséhez a kormányzati gazdaságpolitikák is hozzájárultak. Az utóbbi tekintetében a bajok nem a Medgyessy-kabinet színre lépésével kezdődtek, hanem legalább egy évvel korábban, csak a rossz külső feltételekkel párosuló helytelen gazdaságpolitikai döntések hatása időben később, a választások után csapódott le, s jelent meg a statisztikai adatokban is. Amit 2003 tavaszán a magyar gazdaságról tudunk, az – dióhéjban – a következő.

A gazdaság messze nem növekszik azon az öt százalékos pályán, amelynek forráselosztására a kormányprogram kötelezettséget vállalt. A 2002. évi, vártnál alacsonyabb bázis és az idei kiesés együtt kb. 180-200 milliárd forintos hiányt jelent. A 2003. évi 3,5 százalékos dinamika nemzetközi összehasonlításban ugyan vonzónak tűnhet, ám a kormány által felvállalt feladatok teljesítéséhez kevés. Különösen, mert a kabinet – politikai okokból – az időben későbbre tett ígéret-beváltást is előbbre hozta.

Az elígérkezésekhez és az EU-hoz való gyors felzárkózáshoz szükséges magas növekedési ütem elmaradásánál is nagyobb probléma a növekedés szerkezetének romlása, ami a gazdaság dinamizmusát korlátozó, folyamatos kiigazítást tesz szükségessé – ha meg akarunk maradni. A szerkezeti problémák a következőkben jelennek meg:

- 2001 második felétől a növekedés húzóerejévé a fogyasztás vált, amely „a leggyengébb láncszem”, mert egyfelől a legerőtlenebb, másfelől egyensúlyrontó. A tavalyi növekedési többlet 165 százalékat a fogyasztás adta, a felhalmozásnak és a nettó exportnak tehát negatív volt a növekedési többlete.
- A növekedés piaci erői meggyengültek; kizárólag azok a területek mutattak lendületet, amelyeket közvetlenül vagy közvetetten állami pénzek hajtottak/húztak. Ezért a növekedés romló egyensúlyi pályán haladt. Az államháztartás hiánya lényegesen gyorsabban nőtt a jövedelemtermelésnél; ismét bekerültünk abba az eladósodási spirálba, amelyből a stabilizációs csomagot követően sikerült kiszabadulnunk. A külgazdasági deficit is megugrott, s nem azért, mert azt beruházási importtöbblet, azaz modernizációs deficit váltotta volna ki. Az ország nettó adósságnak 15,4 százalékos növekedése mögött az államháztartás és a jegybank adósságának két és félszeresére emelkedése húzódott meg – miközben a magánszféra hitelállománya csökkent.
- Romlottak a növekedés finanszírozási arányai. Részint, mert a külső hiánynak csupán csak egyharmadára nyújtott fedezetet a beáramló működőtőke, részint, mert a háztartások megtakarítási hajlandóságának csökkenése és eladósodási hajlandóságának növekedése miatt elapadóban voltak a belső források.
- Romlott a gazdaság versenyképessége és távlatos versenyképesség-erősítési lehetősége – több okból kifolyólag is. Megugrottak a fajlagos bérköltségek, mert a reálbérek négyszer olyan gyorsan nőttek, mint a termelékenység. A vállalkozások fejlesztési forrásait apasztotta az erős forint miatti gyengébb export-jövedelmezőség is, és – ugyanezen okból – a helyzetbe kerülő import piackiszorító hatása. A modernizációt, a későbbi versenyképesség-erősödést lehetővé tevő feldolgozóipari beruházások zuhantak. Az államilag finanszírozott infrastruktúra-fejlesztés zöme viszont a termeléstől távol eső területeken, így a lakásépítésben, a közigazgatás, az oktatás és egészségügy beruházásaiban öltött testet.
- Az infláció ugyan 2002-ben még csökkent a jegybank politikájától független, külső körülményektől (alacsonyabb olajár, élelmiszer-áremelkedés, mesterséges infláció-elfojtás) nem függetlenül, de a további inflációhűlés tartalékai kimerültek, idén az infláció ütemének beragadásával kell számolnunk.
- A vállalkozói szférában visszaesett a foglalkoztatás, az államháztartásból finanszírozottak körében viszont nőtt. A munkanélküliség a majd' tíz éve tartó mérséklődés után 2002-ben nőtt, és 2003 elején is növekszik.

Növekedési ütemesés, külső és belső egyensúlyromlás, adósságnövekedés, versenyképesség-romlás, az infláció beragadása, a munkanélküliség emelkedése – külön-külön is, együttesen meg különösen olyan kedvezőtlen gazdasági pályát jelez, amely részben a megromlott külső feltételek miatt alakult így, részben a gazdaságpolitikai döntések következtében. A külső dekonjunktúra miatti exportkereslet- és befektetői hangulatromlásra a gazdaságpolitika nem a versenyképesség erősítésével, az export ösztönzésével, a befektetéseket vonzó feltételek megteremtésével válaszolt, hanem úgy vált „anticiklikussá”, hogy a belső keresletélénkítés lényegében a fogyasztást serkentette. A jövő szempontjából a lehető legrosszabb történt: a 3 százalék körülire lehült növekedési dinamika ára az ország eladósodottságának emelkedése volt, ám az adósságtöbbletet nem azok a beruházások

váltották ki, amelyek exportra termelő kapacitásokat létrehozva később megteremtik a törlesztés bázisait, hanem a fogyasztás és a lakásépítés, amely az adósságtörlesztés szempontjából indifferensnek mondható.

Felelőtlen, partikuláris, rövid távú politikai érdeket szem előtt tartó gazdaságpolitika tanúi voltunk 2001-2002-ben, amely hozzásegített a négy szűk esztendő megformálódásához. A 2002-t követő kiterjeszhetőséget egyrészt az indokolja, hogy a külső körülmények tekintetében nem igen látszik pozitív elmozdulás – legalábbis, ami a velünk szorosabban együttműködő európai régiót illeti (az iraki háború által kiváltott gazdasági sokktól függetlenül sem). Másrészt a magyar gazdaságot ért 2001-2002. évi becsapódás olyan mély sebeket ütött, hogy azt orvosolni nem lehet egyetlen év alatt (ez lenne - mondjuk – 2003), 2004-ben viszont az EU-tól még alig kapunk pótlólagos segítséget. Így a legkedvezőbb esetben is a javulás csak 2005-ben várható, javulás alatt értve, hogy a magyar gazdaság visszatér a fenntartható növekedési pályára, arra, amelyről 2001-2002-ben sikerült leszédíteni.

A 2001-2002. évi gazdaságpolitikai fordulat (rosszabbra) csomópontjai a következők voltak.

1. Keretjátékul – mégpedig tökéletes keretjátékul – a kétéves költségvetés szolgált, amelyet 2000-ben Orbán Viktor talált ki, hogy megkímélje kormányát a választások előtti kényelmetlen költségvetési vitától, és elvegye az ellenzék szereplési lehetőségét. Ám a kétéves költségvetés ennél több jószolgáltatást is nyújtott. Nevezetesen azt, hogy – mivel minden mutató, ami a tervezet alapvetésében szerepelt, teljesen másként alakult – az államháztartás senki számára nem volt átlátható. Így bármit meg lehetett tenni. (Ráadásul rendelkezésre állt a kormány házi bankja, a Magyar Fejlesztési Bank is, amely minden olyan ügyben „fantáziát látott”, amit a miniszterelnök kijelölt számára.)

2001 őszén ugyan a kormány még beígérte, hogy 2002 tavaszán a parlamentben áttekinti a kétéves költségvetés 2002-re esedékes folyamatait, ám erre nem került sor. Az első költségvetési elszámolást a leköszönő pénzügyminiszter mutatta be, akinek a leltárja szerint a 2002. évi államháztartásban – önkormányzatok nélkül – a tervezett 505,5 milliárd forintos hiánynál 172,5 milliárd forinttal nagyobb lesz a deficit – függetlenül attól, hogy az új kormány mit tesz – a már meghozott döntések alapján.⁶

2. Miután az Orbán-kormány 2000-ben rendkívül szűkmarkúan bánt a költségvetési szektorban dolgozók béremelésével⁷ - a reálkeresetek stagnáltak az évközi rendkívüli egészségügyi és szociális bérfejlesztés ellenére is – 2001-ben kinyitotta a bércsapokat. Kezdte a januári, példátlan mértékű (57 százalékos), megállapodást nélkülöző minimálbér-emeléssel. A bérarányokba való durva beavatkozás bér-bér-feszítő hatása a következő évben vált igazán érzékelhetővé. 2002-ben ugyan „csak” 25 százalékos volt az emelés, ám ekkorra már kimerültek a minimálbér-emeléssel szembeni vállalkozói védekezés eszközei, és a bérszála – alulról – fenn nem tartható mértékben összeszorult, leértékelve a képzettséget, a tudást. Az így keletkezett bérfeszültség feloldásának szükségessége vitathatatlan érvanyaggal szolgált a további béremelési követelésekhez.

⁶ Szó nem volt tehát arról a 320 milliárd forintos bevételi többletről, amit a Fidesz augusztusban talált ki, s amit még állítólag ők termeltek ki, de a szocialisták saját népszerűségük fokozására elköltettek. Varga Mihály csak úgy jelenthette 172,5 milliárd forintos többletdeficitet - ha a 320 milliárd forintos többletbevétel létezett -, hogy azt a Fidesz vezette kormány már felhasználta. Ha viszont nem élte föl, akkor az év egészében nem 678 milliárd forintos hiányt kellett volna prognosztizálnia, hanem az eredeti tervnél 320 milliárddal kevesebbet, azaz 185,5 milliárdot. Ám ennek nyilvánvalóan ellentmondott, hogy a Medgyessy-kormány megalakulásakor, május végén már 409 milliárd forintra duzzadt a hiány, ami elérte az egész évre előirányzott 80 százalékát. (Varga Mihály április elején - az első forduló után - még stabil helyzetben lévő költségvetésről nyilatkozott, amelyben kb. 250 milliárd forintos többletbevétel lesz, de a többletkiadás is ennyire tehető.)

⁷ A legmagasabb növekedést és termelékenység-emelkedést jelző évben!

A 2000-ben esedékes béremelés egy részét (25 milliárd Ft) a Fidesz-kormány – kb. egy éves halogatás után – 2001 áprilisában adta meg, ami nyilvánvalóan utalt arra, hogy a megszorítások után – az így begyűjtött pénzekből is – a választások előtti időre koncentrálódik a kabinet szociális udvarlása. A bércsapok szeptembertől nagyobb mértékben nyíltak meg. Ekkor került sor 110 ezer köztisztviselő átlagkeresetének 49 százalékos emelésére (és további 21 százalékos emelés 2002-re való kilátásba helyezésére). Októberben döntött a kormány 80 ezer rendvédelemben dolgozó köztisztviselő keresetének 21 százalékos emeléséről, novemberben a szerződéses és hivatásos katonák 70 százalékos bérfelállításáról, decemberben a közalkalmazottak addig 8,75 százalékos béremelésének 12 százalékra való kiegészítéséről, a traumatológiaiakon dolgozó orvosok és ápolók pótlékának 120-150 százalékos emeléséről, a felsőoktatás beralapjának 2 milliárd forintos kiegészítéséről. A decemberi soproni kormányülésen határoztak arról, hogy a kistelephelyeken egyházi szolgálatokat végzők 20-30 ezer forintos állami juttatásban részesüljenek.

A bruttó keresetek mindezek hatására – az államháztartásból finanszírozottak körében - 2001-ben 19,5 százalékkal nőttek, több mint kétszer olyan gyorsan, mint amit a költségvetési törvény tartalmazott. A bércsapok lavinája magával húzta a nyugdíjemeléseket is. Eredetileg a 2001. évi költségvetésben 6,5 százalékos nyugdíjemelést terveztek, ezzel szemben a nyugdíjak ebben az évben 16,3 százalékkal nőttek. A reálkeresetek 6,4 százalékos növekményével szemben 2001-ben a GDP csak 3,7 százalékos többletet mutatott, ám ezt – a 2002. évihez még szerény ütemarány-romlást – Matolcsy György olyan magyar sikerreceptnek tartotta, amit a németek is elkezdtek tőlünk megtanulni.⁸

Az említett költségvetési bérnövekedések fedezetét részben a 2000-ben és 2001-ben alátervezett inflációból adódott költségvetési többletbevétel adta, részben azonban – 2002-re áthúzódva – fedezetlenül maradt. (2002-re mindössze 7,75 százalékos bérfelállítás szerepelt a költségvetésben, ebből májusig már 17 százalékos lett.) A pénzügyminiszter a magyar modell jó működését jelölte meg a nagyobb bércsapok alapjául, és a jegybankelnök is üdvözölte 2001 decemberében a fiskális élénkítést, aminek a felpörgetett jövedelem-kiáramlás csak egy részét jelentette.

3. A költségvetési politika felborulását, keresletteremtő szerepének megerősödését lehetővé tette az alátervezett inflációból szerzett többletbevétel – a 2001. évin túlmenően a 2000-ról 2001-re szabálytalanul belpajzolt 94,5 milliárd forint is -, továbbá az, hogy 2002-re nem volt érvényes költségvetése az országnak, így sok mindent meg lehetett tenni. Az elfogadott költségvetésen kívüli döntések is 2001 őszén szaporodtak fel. Egyrészt kormányzati hatáskörben döntöttek 300 milliárd forint többletbevétel felhasználásáról, majd később a megemelt kormányzati tartalék (48 milliárd Ft) felhasználásáról, aminek a fele kb. fogyasztási jellegű kifizetés volt. Másrészt bevételecsökkentő és kiadásnövelő intézkedéseket fogantatott a kabinet 2002-re szólóan (nyugdíjemelési többlet, lakásépítés, vásárlás támogatása, diákhitel kamattámogatásának emelése, családi gazdaságok támogatása, adókedvezmények stb.). S nem utolsósorban 2001 novemberében meghirdették a 200 milliárd forintos csomagot jelentő Széchenyi Pluszt, a korlátok nélküli Magyar Fejlesztési Bank finanszírozásában.

A Fidesz kiváló gazdasági szakértője-elemzője (Rogán Antal) 2002 januárjában megnyugodva jelentette ki, hogy a kormánynak sikerült elkerülnie a „baloldali csapdát”, azaz túlelosztással megbontani a költségvetés egyensúlyát.

⁸ A szerző megjegyzése: legalább törlesztünk valamit a németeknek a két világháborúért.

4. A jegybank politikája támogatta a fiskális élénkítést, noha ez ellentmondott meghirdetett antiinflációs politikájának. Megtehetette, mert az infláció letörésében 2001. második felében szerencséje volt, hisz az árdregulás a recesszió nyomán csökkent. A jegybank elnöke egyetértett a növekedés fenntartása érdekében megindított belső keresletélénkítő politikával, és kamatcsökkentéseivel maga is támogatta a növekedést, a kormány elsődleges gazdaságpolitikai célját. Az ezzel való azonosulást eminens feladatának tekintette.

2002 elejére minden együtt állt, aminek egy választási évben együtt kell állnia a választások megnyeréséért: felpumpált jövedelmek, fellazított államháztartás s a mindezt támogató jegybanki politika. A bespájolás, a felfűtött osztogatás sikert ígérőnek tűnt. Nem így történt.⁹

A parlamenti választások első fordulója után új helyzet állt elő. A vesztesre álló miniszterelnök új taktikát hirdetett, amelynek gazdasági következményei meghatározták az egész 2002-es esztendőt, sőt 2003-at és 2004-et is. Egyfelől iszonyatos rágalomhadjáratot indítottak az MSZP és az SZDSZ ellen, amelynek középpontjában a stabilizációs múlt minősítése volt, erre hivatkozva előre és hátra átpolitizáltak minden fontos gazdasági kérdést (gázárak, bérek, nyugdíjak stb.). Másfelől négyes fokozatba kapcsolták saját osztogatási politikájukat; a két választás között döntöttek például a nyugdíjak 4,5 százalékos emeléséről, a lakásvásárlás és -építés további támogatásáról, felerősítették az addig szolidan csordogáló Széchenyi-terv kifizetéseket stb. Ám a második fordulótól az új kormány felállásáig sem viselkedtek a nemzetközi normák szerinti „béna kacsa” módján.

Amellett, hogy felgyorsult az állami vagyonosztogatás¹⁰ az utolsó pillanatokban még kineveztek 27 főtisztviselőt és 43 főtisztet - a klientúra vagyonosodását növelendő. Döntöttek a diákhitel felső határának 25 ezer forintra emeléséről, a Széchenyi-terv keretének 50 milliárd forinttal való megtoldásáról. Felgyorsították a pályázatok elbírálását és kifizetését a Gazdasági Minisztériumban, a Környezetvédelmi Minisztériumban. A kormány a 2002-re rendelkezésre álló 100,2 milliárd forintos garanciakeretből május végéig 123,4 milliárd forintra vállalt kötelezettséget, s ennek majdnem egyharmadára a választások után.¹¹ Ezek olyan ügyleteket szolgálták, amelyeknél az állami kezességvállalás érvényesítése szinte biztosra vehető.¹²

Az Orbán-kormány költségvetői szerepben április végéig kimerítette a kormány 2002. első félévre rendelkezésére álló tartalékának (15 md Ft) 99,3 százalékát.¹³ Ráadásul olyan kiadásokra, amelyek ellentétesek az államháztartási törvénnyel, s amit az Állami Számvevőszék már 2001 őszén is megkifogásolt.

Az új kormány lemerített kasszákat és jövőt terhelő több százmilliárd forintos kötelezettségvállalást talált mindenütt, az állami vagyonnál pedig szintén több száz milliárd

⁹ A rendszerváltást követő kormányok közül kabinetnek még nem volt ennyi forrása a választások előtt, mint 2002-ben. Becslésem szerint 500-600 milliárd forintot (kp-t és vagyont) állítottak a győzelem megszerzésének szolgálatába.

¹⁰ Az állami földek eladása, a BÁV átjászása a Vegyépszerhez közel álló céghez, két repülőtér ingyenes átadása Debrecennek, több tucat egyházi ingatlan tulajdonjogának áttestálása a nagy egyházakra, a kicsiknek 50 millió forintos plusz kiutalás, a Postabank többségi tulajdonának ingyenes odaadása a Magyar Posta részére stb.

¹¹ Ismertebb tételei: MTV-nek és Magyar Rádióknak működésfenntartásra (14 md), sportcsarnokok, uszodák, sportpályák, egyéb sportlétesítmények építésére, rekonstrukciójára (14,4 md), nyugdíjasok szövetkezeti üzletrészenek kifizetésére (10 md).

¹² Varga Mihály a választások utáni döntéseket a közjó szolgálatként minősítette.

¹³ Ismertebb tételei: családi gazdaságok támogatása (4 md), Magyar Állami Operaház (2 md), magyar igazolvány bevezetése (2,9 md), státustörvénnyel kapcsolatos oktatási kiadások (1,2 md), Nemzeti Színház (1,7 md), Bozsik-program (500 millió).

forinra tehető forráshiányt, veszteségrendezési igényt. Leltár azonban nem készült – a szükséges közigazgatási aktuson kívül – olyan, amely bemutatta volna az országnak egyfelől az öröklött helyzetet, másfelől, hogy az adósságok törlesztésének milyen esélyei vannak a növekedési pálya kínálta jövedelemtermelés oldaláról. Ha ugyanis ezt a Medgyessy-kormány őszintén feltárja, akkor világossá válik, hogy a választási küzdelemben folytatott populista harcot be kell fejezni, a populista fegyvereket le kell szerelni.

A politikai vezetés azonban nem ezt választotta, hanem haladt tovább azon a kényszerpályán, ahova a Fidesz lökte; szavahihetőségének bizonyításaként nem tartotta soknak azt a 224 milliárd forintot, amibe a kétszer száznapos program került, és bízott abban, hogy 2002 második felében belendül a világgazdaság konjunktúrája. De nem indult be, és a kormány továbbra sem tudott/akart (ki tudja?) kiszabadulni a Fidesz-ásta csapdából. Ezért folyamatos halasztások és mulasztások történtek fontos gazdaságpolitikai kérdésekben, a 2003. évi költségvetés – amelynek a gazdasági kiigazítást kellene szolgálnia – felemásra sikeredett: a felhalmozást és a dologi kiadásokat szorította vissza, mert az közvetlenül nem fáj senkinek, és a privatizációt akarja felgyorsítani, hogy abból bevétel legyen. Ám az időhúzás – a legutóbbi dátum szerint az április 12-i népszavazásig nem szabad semmiféle társadalmat irritáló döntésről szólni – tovább tart, megerősítve azt a vélekedést, hogy 2001-2002-ben megcsúszott magyar gazdaság rendbetétele 2004-re is el fog húzódni.

Csak remélni lehet – mert bizonyosságunk szinte semmi nincs -, hogy 2004-ben véget érhet a négy sovány tehén uralta időszak, aminek a következményei azért még távolabbi jövőnket is beárnyékolhatják.